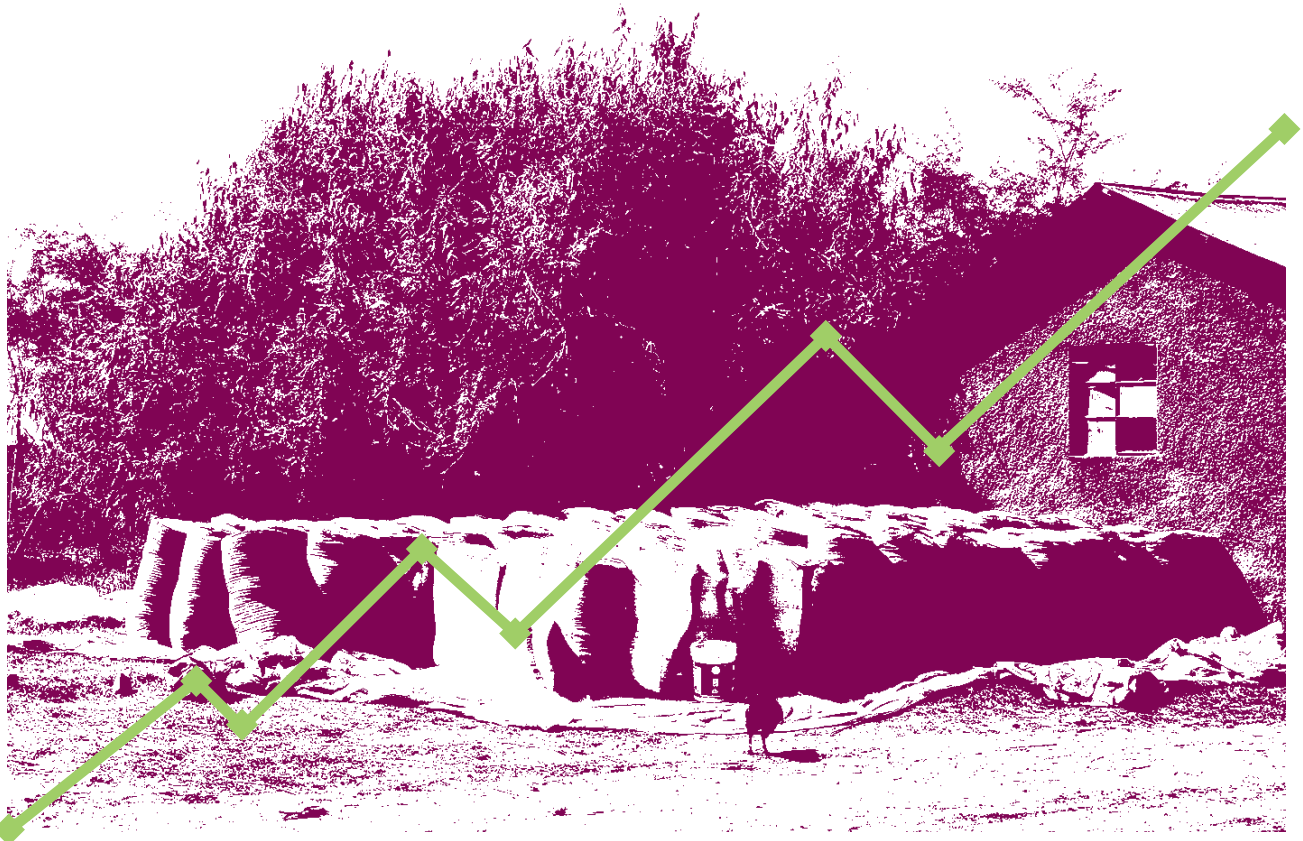

Příspěvek do diskuse v rámci projektu Ecofair Trade Dialogue:

PROBLEMATIKA CEN POTRAVIN V KENI

Booker Owuor

Problematika cen potravin v Keni

Vydal:

Glopolis
Soukenická 1189/23
110 00 Praha 1
Česká republika
www.glopolis.org

Heinrich Böll Stiftung
Schumannstraße 8
D-10117 Berlín
Německo
www.boell.de

MISEREOR
Mozartstraße 9
D-52064 Aachen
Německo
www.misereor.de

Ecofair Trade Dialogue
www.ecofair-trade.org

Říjen 2012

Glopolis, Praha 2012
Vydání první

Autor:

Booker Owuor

Překlad:

Dagmar Pegues

Editace textu:

Blanka Křivánková, Dagmar Milerová Prášková

Grafický design:

Creative Heroes (www.creativeheroes.cz)

Tisk:

Agentura David Centrum

Copyright (c)

Glopolis 2012

Tento dokument je licencován dle licence Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivateWorks 2.5. Obsah této publikace může být reprodukován nevládními organizacemi pro nekomerční účely (laskavě zašlete kopie na adresu vydavatele). Všechny další formy reprodukování a šíření s komerčním záměrem vyžadují souhlas držitele práv.

Přeloženo z anglického originálu Understanding Food Prices In Kenya (ISBN 978-80-87753-02-6)

Publikace vyšla s finanční podporou České rozvojové agentury a Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR a s podporou Evropské unie. Obsah publikace nemusí vyjadřovat stanoviska sponzorů a nezakládá odpovědnost z jejich strany. Více na www.mzv.cz a na www.europa.eu.

PŘEDMLUVA

Krise cen potravin, především ty v roce 2008 a 2011, způsobily, že se miliony lidí na světě ocitly pod hranicí chudoby. Podle odhadů Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO) hladověla v roce 2009 již jedna miliarda lidí. Přestože se počty hladovějících poslední dobou mírně snížily, přesto zůstávají i nadále nepříjemně vysoké. Cílem této studie je ukázat, jak kolísání (volatilita) cen potravin ovlivňuje život chudých obyvatel Keni a ohrožuje jejich potravinovou bezpečnost.

Keňa byla vybrána jako země pro případovou studii v rámci projektu EcoFair Trade Dialogue.¹ Na jedné straně Keňa představuje nejsilnějšího ekonomického hráče v regionu východní Afriky a jedinou zemi, jež nebyla klasifikována jako nejméně rozvinutá země (Least Developed Country, LDC), ale na druhé straně přibližně polovina keňské populace žije pod hranicí chudoby a většina lidí je závislá na zemědělství. Keňa též v roce 2011 zažila kritickou situaci během potravinové krize v Africkém rohu, která upoutala pozornost médií v důsledku toho, že OSN vyhlásilo stav hladomoru v sousedním Somálsku.

Zaměření na volatilitu cen základních potravin odhaluje strukturální a institucionální chyby, které je možno správnými kroky napravit. Příčiny volatility cen potravin se často uchopují pouze ze dvou úhlů: omezeními na straně poptávky a omezeními na straně nabídky. Nicméně v globalizovaném světě to již zdaleka nejsou jediné příčiny – a to především kvůli tomu, že se mnohé rozvojové země staly čistými dovozci potravin a jsou plně závislé na mezinárodních trzích. Keňa je také klasifikována jako stát závislý na dovozu potravin (Net Food Importing Developing Country, NFIDC), a proto je nepopíratelně nutné řešit volatilitu cen potravin na všech úrovních i v případě Keni.

Tato práce volně navazuje na studii realizovanou nadací Heinrich Boell Stiftung nazvanou „High Commodity Prices - Who Gets the Money?“ z roku 2009. Stanoviska prezentované v této publikaci vyjadřují názory autora vycházející z keňské perspektivy. Ta může být v mnoha případech odlišná od té naší evropské, nicméně považujeme za důležité prezentovat v rozvojové debatě i tuto perspektivu.

O autorovi:

Booker Owuor je zemědělský ekonom, který pracuje pro dvě keňské organizace. Je ředitelem organizace Sower Solutions Limited se sídlem v Nairobi, která se zaměřuje na zemědělský výzkum. Publikoval několik odborných článků, knih a časopisů na téma keňského zemědělského sektoru. Booker Owuor je též národním předsedou Keňské asociace drobných pěstitelů obilovin (Kenya Small Scale Cereal Growers Association). Spolupracuje s drobnými farmáři v celé Keni. Jeho snahou je, aby země vyprodukovala dostatečné množství základních potravin pro svou spotřebu a aby drobní farmáři dokázali vypěstovat o něco více potravin než pouze pro spotřebu domácností. Díky prodeji těchto potravin na trhu by pak mohli zvýšit svou životní úroveň.

¹ Viz: www.ecofair-trade.org

OBSAH

Seznam zkratek	5
Shrnutí	7
Vývoj cen potravin v Keni	9
Úvod	9
1.1 Zemědělský sektor v Keni	9
1.2 Základní potraviny v Keni	10
1.3 Produkce a spotřeba	10
1.3.1 Kukuřice	10
1.3.2 Pšenice	11
1.3.3 Rýže	13
1.3.4 Fazole	14
1.3.5 Brambory	14
2.1 Trend volatility	15
2.2 Implikace vysokých cen potravin pro potravinovou bezpečnost	17
3.1 Faktory, které ovlivňují nestabilitu cen potravin v Keni	18
3.1.1 Politické faktory	18
3.1.2 Ekonomické faktory	18
3.1.3 Environmentální faktory	19
4.1 Externí faktory versus interní faktory	20
Závěr	22
Doporučení	22
Bibliografie	23

SEZNAM ZKRATEK

COMESA	Společný trh pro východní a jižní Afriku
CPI	Index spotřebitelských cen
DFID	Ministerstvo pro mezinárodní rozvoj, Velká Británie
EU	Evropská unie
FAO	Organizace pro výživu a zemědělství
GIZ	Německá společnost pro mezinárodní spolupráci
HDP	Hrubý domácí produkt
LDC	Nejméně rozvinutá země
MDG	Rozvojový cíl tisíciletí
NCPB	Národní rada pro obiloviny a plodiny
NFIDC	Rozvojová země, čistý dovozce potravin
NNO	Nevládní nezisková organizace
ReSAKSS	Regionální analýza a systém podpory znalostí

Směnný kurz keňského šilinku k 1. říjnu 2012 byl: 100 KES = 23 Kč

SHRNUTÍ

Mezi hlavní základní potraviny v Keni patří kukuřice, pšenice, rýže, brambory a fazole. Přestože kukuřice má nejdominantnější postavení ze všech těchto základních potravin a této komodity je v zemi dostatek, je přítomnost ostatních základních potravin stejně důležitá, protože jsou alternativou vyhledávanou zákazníky při jejím nedostatku nebo nadbytku. Keňa není závislá na místní produkci potravin, spíše je závislá na dovozu potravin za účelem překlenutí strukturálních propadů, které existují mezi produkcí a spotřebou. Obchod mezi Keňou a sousedními zeměmi, jako jsou Uganda a Tanzanie, je v oblasti obilovin, např. kukuřice a rýže, neformální. Tento neformální přeshraniční obchod pomáhá redukovat kolísavost cen, jelikož období sklizně se v každé z těchto zemí liší a nabídka mezi těmito třemi zeměmi není na stejné úrovni.

Na domácím keňském trhu převládá cenová nestálost, protože produkce i spotřeba základních potravin je ovlivňována řadou faktorů, které nepřispívají k cenové stabilitě. Tyto faktory lze většinou rozdělit do tří různých skupin, tj. socio-ekonomické, politické a ekologické. Řada ekonomů došla k závěru, že potravinová krize a přítomnost zvýšené cenové volatility se vyskytují v důsledku nefunkční veřejné správy. Produkci potravin řídí ministr zemědělství – politik, který se stará pouze o to, aby byl oblíbený a byl opětovně zvolen. Korupce, špatné hospodaření a zpronevěra veřejných zdrojů jsou hlavní témata, která se neustále objevují v keňských médiích, a to v situaci, kdy farmáři/pěstitelé již nejsou motivováni pokračovat v tomto podnikání – zejména ti, kteří působí v tomto oboru s cílem tvorby zisku.

Výrobní náklady základních potravin závisí na faktorech, které jsou mimo kontrolu průměrného pěstitele. Hnojiva se dováží z cizích zemí, například z Bosny. Benzín, který je hlavním vstupem v oblasti mechanizovaného zemědělství, je velmi drahý a jeho cena závisí na světových cenách. Změna klimatu má rovněž negativní vliv na zemědělskou výrobu. V posledních letech došlo ke změnám období dešťových srážek, které způsobují časté záplavy a delší období sucha. Politická nestabilita, jako

v případě zpochybnění prezidentských voleb v letech 2007/08, je i nadále negativním faktorem, který ovlivňuje chování spotřebitelů základních potravin. Přestože je Keňa mírumilovný národ, aktivity vzbouřenců skupiny Al-Shabaab a domácí konflikty, např. konflikt, kterého jsme byli svědky v srpnu a září 2012 v oblasti keňské řeky Tana, nadále zůstávají výzvou pro zajištění potravinové bezpečnosti a stabilních trhů.

Když dojde k výskytu zvýšené proměnlivosti cen základních potravin, což ve skutečnosti není motivací pro farmáře ke zvýšení produkce, tak se spotřebitelé orientují na konzumaci jiných produktů, z důvodu zmírnění dopadů vysokých cen. Všichni spotřebitelé, především pak chudí obyvatelé, snižují velikost porcí jídel, která spotřebují za den. Někteří zase místo toho, aby jedli tři jídla denně, tzn. snídani, oběd a večeři, sníží počet jídel pouze na jedno denně. Tato situace signalizuje potravinovou nestabilitu v období výrazné cenové nestability. V této situaci se spotřebitelé snaží o co největší diverzifikaci potravin, což je praxe, již lze doporučit za účelem rozložení rizika kolísání cen, které se nejsilněji odráží na cenách základních potravin. Nicméně i ostatní obilniny, jako je čirok a proso, luštěniny, jako jsou fazole mungo, a okopaniny, jako jsou maniok, jam a sladké brambory, jsou zrovna tak plnohodnotné základní potraviny, vhodné k pravidelné konzumaci.

Trh, kde dochází k cenové volatilitě, je možné usměrnit společným působením přímých i nepřímých účastníků trhu. Příkladem takového působení na místní úrovni je vláda, která vyhláší dotační program na hnojiva, kdy k nim farmáři získají přístup za sníženou cenu. Toto opatření v důsledku sníží náklady na produkci a tím následně sníží cenovou nestabilitu. Čas od času také vláda ruší dovozní clo na základní potraviny, aby podpořila nabídku a snížila kolísání cen na domácím trhu. Tyto vládní aktivity jsou doplněny spoluprací soukromého sektoru, který poskytuje úvěry pěstitelům a inovátorům napříč hodnotovým řetězcem, čímž je zajišťována udržitelná kvalita a kvantita produkce potravin.

VÝVOJ CEN POTRAVIN V KENI

ÚVOD

Celý svět zažil a i nadále pocítuje trend vysokých cen potravin, což v některých částech světa vyvolalo nepokoje kvůli obavám z nedostatku potravin. Výrazně zasažena těmito cenovými skoky základních potravin je také Afrika. Řada afrických států proto musí vzít na vědomí důležitost zemědělství a alokovat větší částky z rozpočtu do tohoto sektoru. Ani Keňa se bohužel nevyhne pozornosti, co se týče jejího úsilí zajistit dostupnost a dosažitelnost potravin všem svým obyvatelům. Odhaduje se, že více než 4 miliony obyvatel v Keni hladoví, protože nemají přístup k základním potravinám a zároveň si je částečně nemohou dovolit. Další odhady hovoří o tom, že přibližně 60 % obyvatel Keni žije pod hranicí chudoby, a hlad je významným indikátorem chudoby v zemi. Rychlý růst tohoto negativního trendu a rozsah hladu proto podkopává jakékoliv snahy o dosažení rozvojevého cíle tisíciletí I (MDG). Navíc roční inflace se v roce 2011 zvýšila na 14 % oproti 4,1 % v roce 2010. Růst inflace pak zapříčinil především prudký vzestup ceny ropy, a oslabení keňského šilinku (KES) vůči hlavním měnám.²

Dominantní základní potravinou v Keni je kukuřice, kterou pěstuje přibližně 98 % keňských drobných farmářů. Těch je asi 3,5 milionu. Střední a drobní zemědělství pěstitelé produkují přibližně 80 % celkové produkce kukuřice v zemi. Zbývající podíl pěstují největší zemědělství producenti. Během posledních pěti let se v průměru každý rok pěstovala kukuřice na 1,8 milionu hektarů a roční produkce se pohybuje v rozmezí 2,3 až 3,3 miliony tun (t) v závislosti na počasí a tržních podmínkách. Spotřeba kukuřice v zemi je přibližně

2,9 milionů t ročně³. Obchod s kukuřicí i její marketing ale čelí řadě problémů. Zemědělství producenti požadují vyšší ceny za svoji produkci, zatímco chudí spotřebitelé, kterých je většina, požadují nižší dostupné ceny. Je tak zapotřebí vyřešit tradiční dilema v oblasti produkce potravin: jak udržet ceny dostatečně vysoko, aby motivovaly větší množství pěstitelů k tvorbě nabídky a souběžně držet ceny potravin na úrovni, která je dosažitelná pro většinu chudých spotřebitelů.

Volatilita cen potravin je často označována za hlavní překážku růstu produkce drobných pěstitelů, potravinové bezpečnosti a posílení obchodní činnosti v oblasti zemědělství. Vyřešení příčin nízké produktivity a problémů spojených s potravinovou bezpečností patří k hlavním úkolům zákonodárců v Keni. Otázka, jak snížit rizika související s cenami potravin a zvýšit produktivitu drobných zemědělských pěstitelů, nás přivádí na téma příslušné role státního a soukromého sektoru na trhu. Existuje obecný konsensus, že stát musí hrát klíčovou roli při rozvoji trhů v Africe. Ale existují zde i protichůdné názory na to, jaká je přesně tato role vlády a jak by měly být implementovány jednotlivé kroky. Nejlepším řešením by bylo zahájit smysluplnou diskuzi k pochopení zemědělské struktury v Keni, přehodnotit trendy v produkci/spotřebě potravin a zabývat se faktory, které ovlivňují ceny potravin.

2 Kenya National Bureau of Statistics 2012. Economic Survey 2012.

3 Tegemeo 2009. Cost of Maize and Wheat Production for 2008 Cropping Season. Egerton University, Tegemeo Institute of Agricultural Policy and Development. January 2009, Egerton.

1.1 ZEMĚDĚLSKÝ SEKTOR V KENI

Zemědělství již řadu let tvoří základ ekonomiky v Keni. Tento sektor vytváří přibližně 30 % hrubého domácího produktu (HDP) a z 80 % se podílí na zaměstnanosti, a to převážně ve venkovských oblastech. Zemědělský sektor se zároveň podílí na více než 60 % celkových příjmů z exportu a přibližně 45 % příjmu státu. Období s vysokým ekonomickým růstem tak korespondují se zvýšeným růstem v zemědělství. Z pohledu potravinových požadavků státu, se dá Keňa označit jako téměř soběstačná. Zemědělství také nepřímo vytváří téměř 27 % HDP prostřednictvím propojení s výrobou, distribucí a dalšími sektory, kterým poskytuje služby. Keňský zemědělský sektor tak svým podílem na tvorbě HDP přímo ovlivňuje celkový výkon národní ekonomiky a je nejdůležitějším ekonomickým sektorem v Keni, přestože k produkci plodin a krmiv se využívá méně než 8 % půdy, a méně než 20 % je vhodných pro kultivaci.

Keňa je hlavním výrobcem čaje a kávy a třetím nejvýznamnějším exportérem čerstvých produktů, jako je zelí, cibule a mango. Drobní pěstitelé se především zaměřují na produkci kukuřice, brambor, banánů, fazolí a hrachu. Tento sektor neplní jenom většinu hospodářských funkcí, ale také významné sociální funkce. Vzhledem k tomu, že značná část populace žije ve venkovských oblastech, je chov dobytka a zemědělská činnost jediným možným zdrojem obživy a zaměstnání.

Přestože zemědělství zajišťuje obživu pro 74 % populace, naprostá většina zemědělské produkce v Keni (až 80 %) je v rukou drobných zemědělských producentů a více než polovina venkovského obyvatelstva (52 %) stále žije pod hranicí chudoby⁴. Vzhledem k významnému podílu zemědělského sektoru na místní ekonomice a díky jeho venkovskému charakteru, který ovlivňuje živobytí velkého množství obyvatel, v něm tedy působí řada různých aktérů a je oprávněně považováno za klíčový sektor, jenž může přispět ke snižování chudoby na venkově a k zajištění dostatku potravin v zemi.

Místní zemědělský sektor je tedy tvořen následujícími subsektory: subsektor rostlinné produkce, živočišné produkce, rybolovu, péče o půdu, vodu, ochrany životního prostředí, regionálního rozvoje, lesnictví a subsektor na podporu zemědělských sdružení. Značná pozornost je rovněž věnována rozvoji suchých a polosuchých oblastí.

Od počátku devadesátých let došlo v Keni k výrazné změně správy zemědělského sektoru v souvislosti s liberalizací trhu (došlo ke zrušení kontrolních režimů v oblastech komodit, cen a trhu) a zavedení obchodní politiky orientované na export. Toto politické prostředí přispělo k růstu exportního zemědělství v zemi, zaměřeného především na takové oblasti, jako je pěstování květin a zahradnictví. Řada komodit, jako například kukuřice nebo cukr, však i nadále podléhá regulaci ze strany státních a polostátních institucí. Přestože v zemědělství došlo k formální liberalizaci, úroveň státních zásahů na trhu, netransparentní mechanismy, nedostatek regulačních funkcí a následné selhání trhu stále převažují v řadě výše zmiňovaných zemědělských subsektorů.

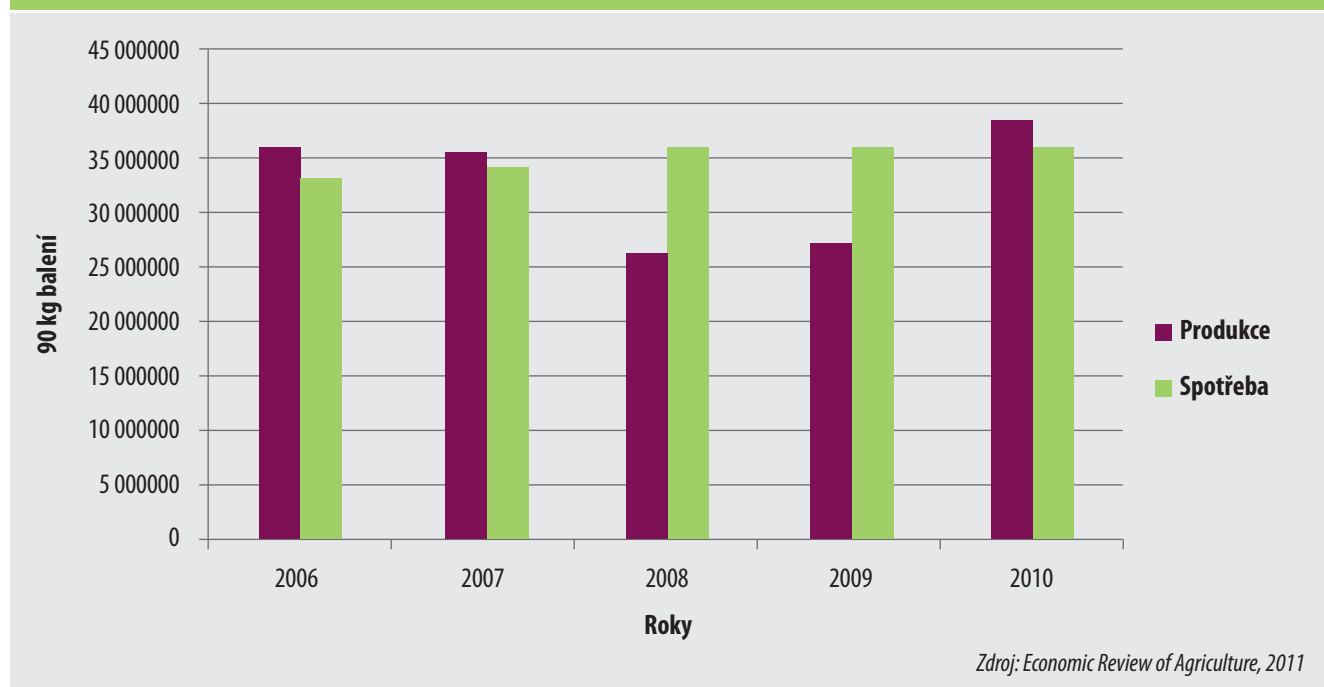
1.2 ZÁKLADNÍ POTRAVINY V KENI

Kalorie jsou měřítkem energie a obecně se používají k vyjádření obsahu energie v potravinách. Naše tělo dokáže rozložit potraviny na molekuly a využít uchovanou energii pro celou řadu činností, včetně pohybu, myšlení a růstu. Kalorie také hrají důležitou roli při regulaci hmotnosti. Je to například z toho důvodu, že přísun většího množství kalorií než kolik naše tělo potřebuje, může vést k nárůstu hmotnosti. Podle statistik Organizace pro výživu a zemědělství (2009) dosahuje přísun kalorií průměrného občana v Keni 2 155 kilokalorií za den. Z toho více než polovina (1 183 kcal) je přijímána ve formě základních potravin: kukuřice, pšenice, fazolí, brambor a rýže. Během posledních čtyřiceti let byl přísun kalorií na jednu osobu přibližně stejný, k poklesu došlo pouze na začátku devadesátých let, ale od té doby opět postupně stoupá.

Kukuřice – hlavní základní plodina – tvoří více jak polovinu (65 %) celkového energetického příjmu ze základních potravin a 36 % celkového příjmu z potravy. Průměrný obyvatel spotřebuje 98 kilogramů kukuřičných produktů za rok. Pšenice je druhou nejdůležitější základní plodinou a tvoří necelou čtvrtinu (17 %) spotřeby základních potravin, následována fazolemi, které tvoří 9 % nutričního příjmu ze základních potravin a 5 % z celkového objemu potravin zahrnutých do místních stravovacích zvyků. Podle jednotlivých kategorií brambory a rýže tvoří méně než 5 % energetického příjmu ze základních potravin a méně než 3 % z celkové konzumace potravin.

⁴ World Bank 2008: Kenya Agricultural Policy Review. Current Trends and Future Options for Agricultural Pro-Poor Growth. Agriculture and Rural Development Unit, Sustainable Development Department, Africa Region. Nairobi and Washington D.C.

Graf č. 1: Trendy v oblasti produkce a spotřeby kukuřice, 2006-2010

1.3 PRODUKCE A SPOTŘEBA

1.3.1 Kukuřice

Kukuřice je bezesporu nejvýznamnější obilovinou v Keni. Tato plodina je neodmyslitelnou součástí místní potravy, zabezpečuje až třetinový příjem nezbytných kalorií a energie pro místní obyvatele a zároveň je neodmyslitelnou součástí místních stravovacích návyků. Její produkce významným způsobem přispívá k tvorbě příjmu domácností na venkově. Kukuřice je také primární složkou potravy pro zvířata, kdy v Keni tvoří více než 80 % krmiv. Z pohledu využití půdy pokrývá kukuřice přibližně 56 % obdělávané půdy. Navzdory skutečnosti, že se jedná o základní plodinu, produkce této komodity v posledních několika letech znamenala trend strukturálního propadu. V grafu č. 1 jsou uvedeny trendy v produkci a spotřebě kukuřice během posledních pěti let.

V roce 2010 došlo k téměř polovičnímu navýšení produkce, a to z 2,4 milionů tun z předchozího roku na 3,5 milionů tun. Produktivita, která se měří množstvím pytlů suchého kukuřičného zrna na hektar, kdy jeden pytel má objem 90 kg, se tak zvýšila z 14,4 pytle na hektar na 19 pytlů na hektar. Přispěly k tomu jak příhodné povětrnostní podmínky, tak i změny, které podpořilo Ministerstvo zemědělství prostřednictvím programu na podporu zemědělských výstupů. Došlo tak ke zvýšení plochy pro produkci o 8,5 %, zlepšení přístupu k hnojivům, osivu kukuřice, mechanizačním službám a zlepšené dodávce rozšířených slu-

žeb farmářům. Produkce tak dosáhla svého maxima za období posledních pěti let a překročila požadavek na objem roční spotřeby kukuřice v Keni, který se odhaduje ve výši 3,2 milionů tun (tj. 36 milionů pytlů).

1.3.2 Pšenice

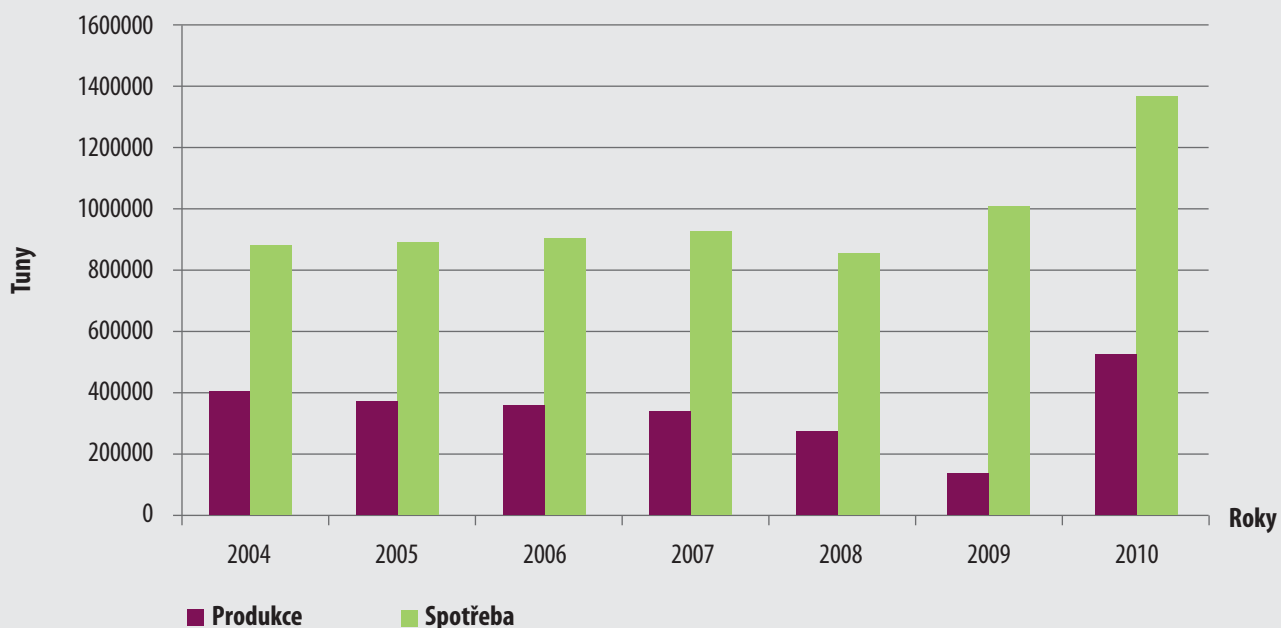
Pšenice je v Keni druhou nejdůležitější obilovinou po kukuřici. Podle odhadů se pěstuje přibližně na 100 až 120 000 hektarech. Roční produkce v Keni dosahuje přibližně 300 000 tun a požadavek na spotřebu je více než dvojnásobný, tj. 720 000 tun⁵. Převážné množství z celkové produkce (až 75 %) je vypěstováno středními a velkými pěstiteli, kdy průměrný výnos jsou 2 tuny na hektar. Deficit se pokrývá dovozy, za které Keňa platí přibližně 5,85 miliard KES ročně⁶. Za zvýšenou poptávkou stojí růst populace (až 4 % za rok) a změna stravovacích návyků, kdy především v městských oblastech se pšenice a její produkty dostávají do popředí. Tento trend je ještě umocněn zvýšenou mírou urbanizace, kdy se městská populace ročně rozrůstá až o 7 %⁷. Jako reakci na tuto situaci keňská vláda zavedla opatření na podporu domácí produkce, která budou zahrnovat cenové

5 Gitau, R.; Mburu, S.; Mathenge, S.K.; Smale, M. 2011. Trade and Agricultural Competitiveness for Growth, Food Security and Poverty Reduction: a Case of Wheat and Rice Production in Kenya.

6 Annon 1997. Republic of Kenya development plan; National transformation for the year 2020 Government Printers Nairobi Sessional Paper No. 2.

7 Mahagayu M.C.; Ndiema, A.C.; Njeru, C.M.; Macharia, N.; Rengine, P. 2010. Smallholder Wheat Production and Marketing in Timau Division, Meru County.

Graf č. 2: Produkce a spotřeba pšenice v Keni, 2006-2010

Zdroj: Tegemeo Institute, 2009

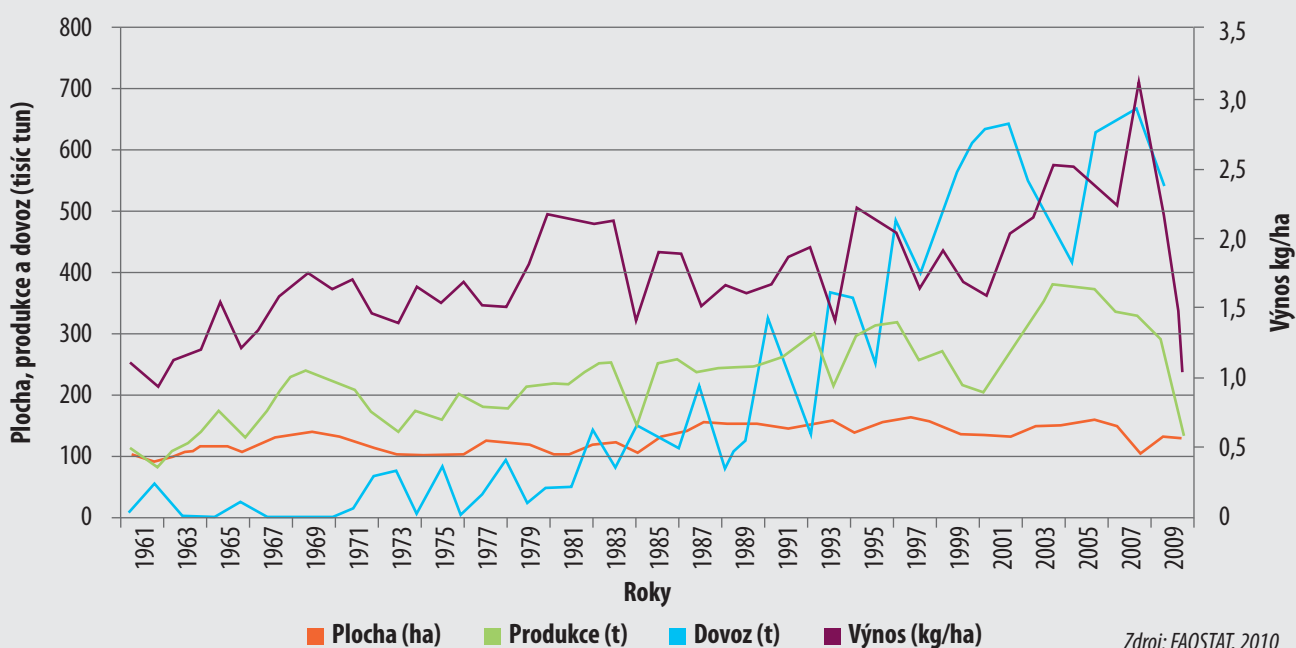
a tržní stimuly⁸. Ekonomická liberalizace, ke které došlo během posledních dvou dekád, tak urychlila dezintegraci institucionálních tržních struktur v Keni bez efektivního přenosu funkcí na další účastníky trhu.

Z grafu č. 2 je patrné, že v Keni došlo ke vzniku strukturálního propadu pšenice během 7 let. Keňa je soběstačná v ob-

lasti pěstování odrůd tvrdé pšenice, ale je čistým dovozcem měkkozrné odrůdy. Tyto dva druhy pšenice se při dalším zpracování míchají, aby došlo ke vzniku požadovaného typu pšeničné mouky. Mezi oblasti, ve kterých se pěstuje pšenice, patří oblasti Rift Valley: Uasin Gishu, Narok, Marakwet, Keiyo, Londiani, Molo, Nakuru a Timau. Tyto oblasti se nachází ve výškách od 1 200 m a 1 500 m nad mořem s ročním úhrnem srážek od 800 mm a 2 000 mm, a ve vyšších polohách s úhrnem ve výši 2 500 mm. Rozloha, na které se v Keni pěstuje

⁸ United Nations Development Programme 2002. Kenya Human Development Report, UNDP, Nairobi.

Graf č. 3: Trendy podle hektarů, výnosů, produkce a dovozu pšenice do Keni, 1969-2009

Zdroj: FAOSTAT, 2010

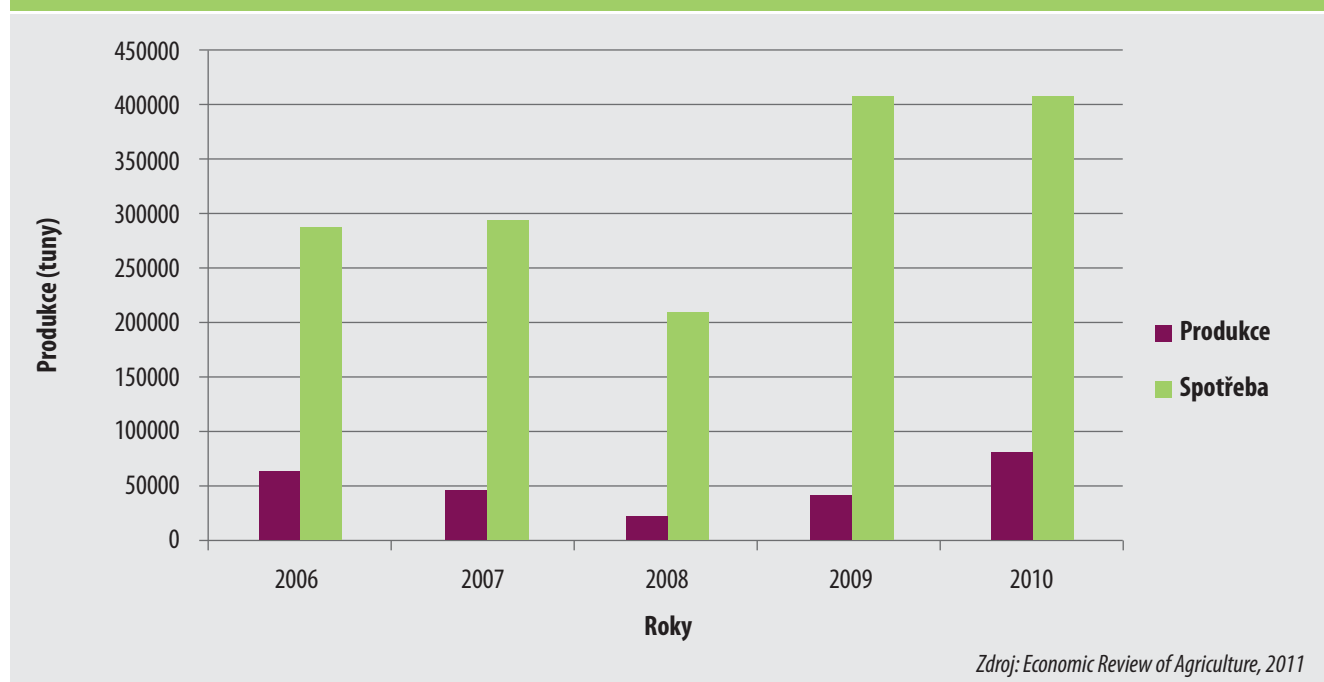
pšenice, přesahuje 150 000 hektarů. Přestože na místní úrovni dochází ke zvýšení produkce v celé zemi, cena pšenice a produktů z pšenice nadále roste. Toto lze částečně připsat skutečnosti, že Keňa dováží větší množství, než produkuje, aby došlo k pokrytí domácí poptávky. Cena chleba o hmotnosti 400 gramů se zvýšila o 11 KES během jednoho roku z původní ceny 35 KES v roce 2011 na 46 KES v říjnu 2012.

Jak je uvedeno výše, Keňa stále není soběstačná v oblasti produkce pšenice a v současné době produkuje přibližně 40 % své celkové potřeby. Tento deficit se vždy pokrýval dovozy z řady zemí, jako Argentina, Ruská federace, Ukrajina a Spojené státy⁹.

Graf č. 3 zobrazuje trend počtu hektarů, na kterých se pěstuje pšenice, produkci pšenice v číselném vyjádření, výnosy a dovozy do Keni od roku 1961 do roku 2009. Z grafu vyplývá, že plocha, na které se pěstuje pšenice, je více méně konstantní. Od roku 1981 do roku 2009 se však výnosy a produkce pozvolna zvyšovaly, nicméně i dovoz se během této etapy zvýšil o přibližně 53 %. Prudký pokles na konci grafu lze interpretovat jako důsledek nejhoršího sucha, které Keňa zažila v roce 2008/2009.

9 Central Planning and Project Monitoring Unit Ministry of Agriculture 2010. Economic Review of Agriculture, Republic of Kenya.

Graf č. 4: Produkce a spotřeba rýže v Keni, 2006-2010

1.3.3 Rýže

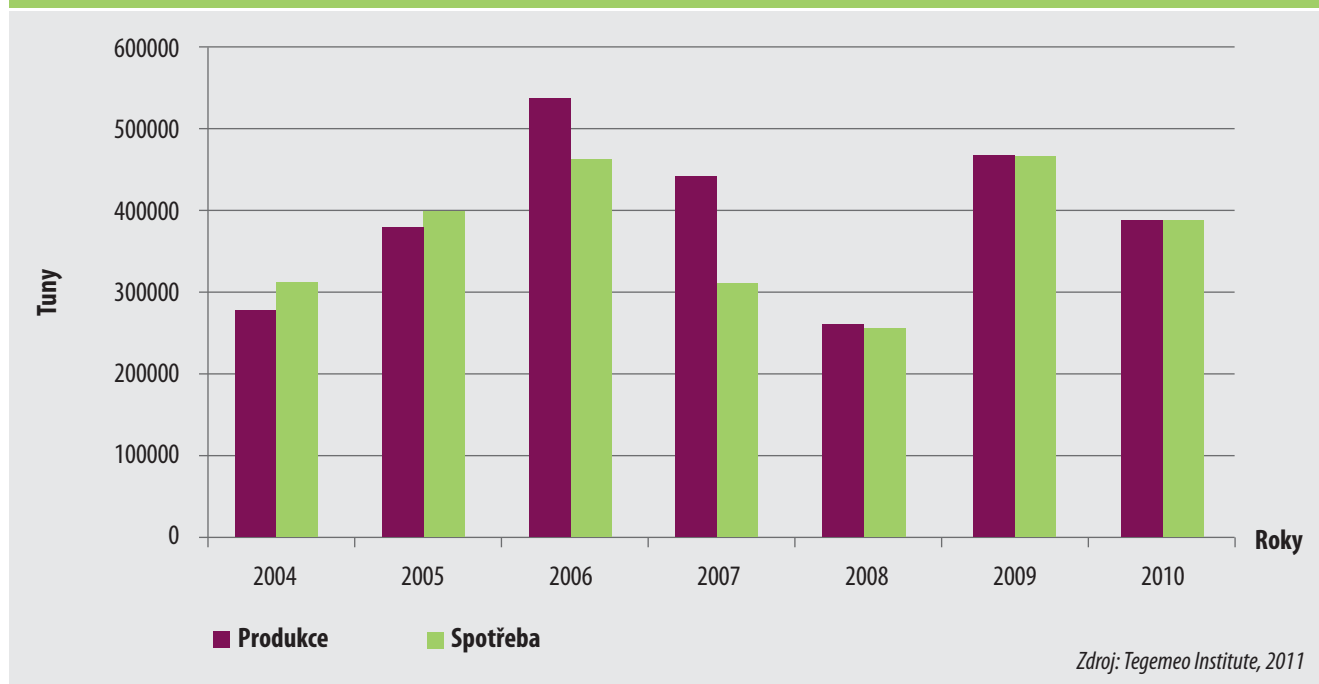
Rýže je další základní plodinou v Keni. Pro drobné farmáře, kteří jsou jejími hlavními producenty, představuje zdroj příjmu a potravy. Průměrná plocha v hektarech, na které se produkuje rýže, zůstává v průběhu let nízká. Výnos rýže se také snížil z 3,8 t/ha v roce 2003 na 2,6 t/ha v roce 2007¹⁰. Přibližně 84 % rýže, která se spotřebuje v Keni, se produkuje na zavlažované půdě, kdy celková plocha zavlažovaných polí pokrývá přibližně 13 000 hektarů. Zbývajících 16 % produkce se pěstuje pouze se zavlažováním ze srážek.

Celková roční spotřeba rýže v Keni se odhaduje na 300 000 tun, což je mnohdy téměř až sedminásobek ve srovnání s domácí produkcí, která se pohybuje mezi 45 000 až 80 000 t/rok. V grafu č. 4 je zaznamenána produkce a spotřeba rýže v Keni v rozmezí let 2006 a 2010. Tento obrovský rozdíl mezi spotřebou a produkcí se dorovnáva dovozem. V roce 2008 dosáhl dovoz rýže do Keni hodnotu 7 miliard KES¹¹. Roční spotřeba rýže na jednoho obyvatele se odhaduje mezi 10 - 18 kilogramy, kdy na venkově je tato spotřeba nižší než ve městech, přestože pozvolna vzrůstá. Ve srovnání s pšenicí a kukuřicí, jejichž roční spotřeba roste o 4 % v případě pšenice a o 1 % v případě kukuřice, spotřeba rýže vzrůstá tempem až 12 %

10 Emongór R.A.; Mureithi, F.M; Ndirangu, S.N.; Kitaka D.M.; Walela, B.M. 2009. The Rice Value Chain in Kenya With Reference to Rice Producers, KARI.

11 Government of Kenya 2009. National rice development strategic plan (2008-2018). Ministry of Agriculture.

Graf č. 5: Spotřeba a produkce fazolí 2004-2010

za rok.¹² Tento trend se připisuje změnám ve stravovacích návycích. Z toho důvodu lze také předpokládat, že poptávka po rýži v budoucnu i nadále poroste. Propagace produkce a spotřeby rýže v Keni napomůže odstranit nepřiměřenou závislost na kuřici, jako základní potraviny, a tak zlepšit příjmy venkovských a městských domácností, zajistit dostatek potravin a zvýšit podíl zemědělsko-potravinářských podniků a přidat hodnotu v rámci hodnotového řetězce produkce rýže.

1.3.4 Fazole

Fazole tvoří důležitou část stravy populace na venkově i ve městech. V řadě domácností jsou relativně levným alternativním zdrojem bílkovin, ve srovnání s živočišnými nebo rybími produkty¹³. Během posledních let docházelo ke snižování místní produkce fazolí, což vedlo k tomu, že Keňa je momentálně jejich dovozcem.¹⁴ Ke vzniku této situace došlo v důsledku působení biotických a abiotických faktorů, jako jsou choroby a sucho. Roční produkce fazolí v Keni dosahuje 380 000 tun, zatímco jejich celková spotřeba dosahuje 450 000 tun¹⁵.

12 Government of Kenya 2009. National rice development strategic plan (2008-2018). Ministry of Agriculture.

13 Food and Agriculture Organization 2008. World Review of Fisheries and Aquaculture. Rome.

14 Central Planning and Project Monitoring Unit Ministry of Agriculture 2011. Economic Review of Agriculture, Republic of Kenya.

15 Karanja, D.R.; Kavoi, J.; Sperling, L.; Rubyigo, J.C.; Ogecha, J. 2009. Promotion of Improved Bean Varieties in Nyanza, Western and

Spotřeba fazolí z velké části závisí na místní dostupnosti a převládajících cenách na trhu. Řada spotřebitelů tuto komoditu nakupuje, když je na trhu dostupná. Pokud ale ceny hlavních odrůd fazolí vzrostou, okamžitě vyhledávají alternativní levnější luštěniny. Přestože je Keňa dovozcem pouze malého množství této komodity, je to jedna z plodin, která se v Keni produkuje v dostatečné kvalitě.

1.3.5 Brambory

Brambory jsou další důležitou plodinou hrající významnou roli především v keňském hospodářství. Odhaduje se, že 500 000 drobných farmářů produkuje přibližně 1 milion tun na 100 000 hektarech obdělávané půdy. Keňská produkce tak tvoří 0,3 % celkové světové produkce brambor a 6,5 % africké produkce¹⁶.

Zvýšení produkce brambor a snížení chudoby patří mezi hlavní politické cíle keňské vlády.

Graf č. 6 prezentuje jasný obraz o produkci brambor, jejíž trend klesal od roku 2006 do roku 2010. Ostrý pokles mezi lety 2007 a 2008 stojí za povšimnutí. Pokles z nejvyšší pro-

Central Rift Valley Provinces of Kenya. Kenya Agricultural Research Institute.

16 Obare, G.A., Nyagaka, D.O., Nguyo, W. and Mwakubo, S.M. (2010). Are Kenyan Smallholders Allocatively Efficient? Evidence from Irish Potato Producers in Nyandarua North District. Journal of Development and Agricultural Economics 2(3): 79 – 79.

Graf č. 6: Produkce brambor v Keni, 2004-2010

duktivity v objemu 2 640 600 tun v roce 2005 na pouhých 400 000 tun v roce 2009 a pozvolný růst v objemu 500 000 tun v roce 2010 signalizuje problém související s hodnotovým řetězcem. Změna klimatu je nejčastěji citovaným hlavním důvodem, proč farmáři snížili produkci této plodiny; dalším důvodem je neregulovaný trh, na kterém nejsou hmotnostní a měrné normy, které by podpořily produkci a obchod. Pěstitelé tak nejsou motivováni a na svých farmách s omezenou výměrou půdy upřednostňují produkci jiných plodin.

2.1 TREND VOLATILITY

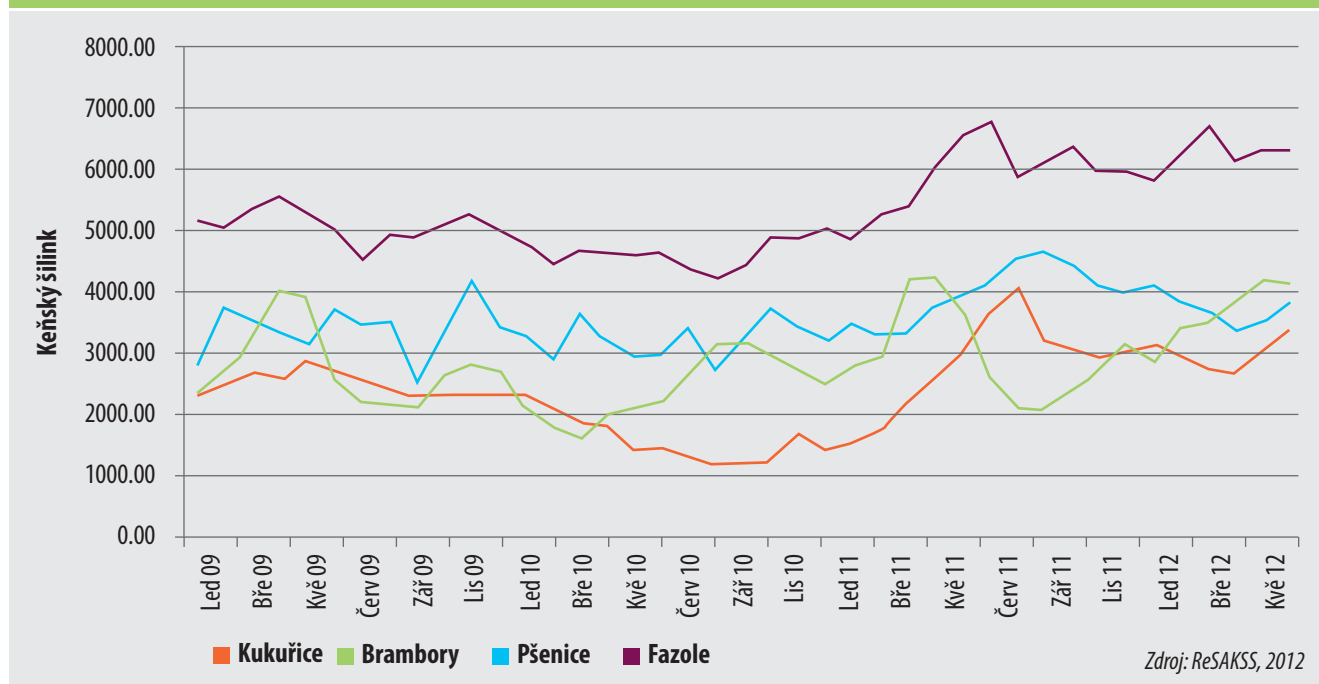
Ceny základních potravin v Keni vzrůstají od doby, kdy došlo k mírnému poklesu v letech 2008/2009 během krize cen potravin. V září 2012 dosáhla inflace v Keni úrovně 5,4 %. V letech 2005 až 2012 byla průměrná inflace 12,6 %, v květnu 2008 dosáhla svého maxima na úrovni 31,5 % a v říjnu 2010 dosáhla nejnižší hodnoty na rekordní úrovni 3,2 %. Inflace odkazuje na růst cen ve vztahu ke standardní úrovni kupní síly. Nejrozšířenější způsob pro měření inflace je Index spotřebitelských cen (CPI a deflátor HDP, který měří inflaci v celé domácí ekonomice). Ceny základních potravin byly v Keni značně nestabilní a to z důvodu působení řady politických, environmentálních a ekonomických faktorů, které ovlivňují produkci potravin, jejich zpracování, obchod a marketing, včetně dovozu a spotřeby. Ceny, které se rychle pohybují nahoru a dolů během krátké doby, se považují za volatilní. V grafu č. 7 jsou zřetelné

trendy cenové nestálosti vybraných základních potravin v období od začátku 2009 do konce května 2012.

Ceny zemědělských komodit v Keni lze charakterizovat zvyšováním a snižováním nabídky i poptávky. Ceny dosáhnou absolutního dna v době sklizně a nejvyšších hodnot v období před zahájením další sklizně, kdy jsou zásoby potravin nejnižší. Sklizeň kukuřice v produkčně marginálních regionech začíná v červnu/červenci; tato skutečnost vysvětluje, proč je cenová volatilita v tomto období v klesajícím trendu a zůstává nízká během října a listopadu, kdy je období sklizně obilovin v regionu Rift Valley. V listopadu pěstitelé hromadí své zásoby s očekáváním lepších cen a v tomto období vidíme na grafu prudkou prudké kolísání cen. Pěstitelé začínají uvolňovat své produkty na trh a po krátkou dobu dochází ke snížení cen před tím, než dojde ke skokovému nárůstu cen, který trvá do doby, než se na trh dostane červnová/červencová sklizeň.

Na začátku roku 2009 byla velkoobchodní cena pytle o hmotnosti 90 kilogramů 2 415 KES. Tato cena kolísala až do okamžiku, kdy se dostala na svoji historicky nejnižší úroveň v srpnu 2010 a kdy se 90kg pytel prodával za 1 329 KES. Před koncem období, které je uvedeno na grafu, dosáhla hodnoty 3 486 KES. Cena kukuřice za jeden pytel pak dosáhla své nejvyšší hodnoty na úrovni 4 114 KES v červenci 2011 z ceny 1 329 KES, která byla zaznamenána v srpnu 2010, a to v průběhu jednoho roku. Tento vývoj představuje opravdu vysokou cenovou volatilitu. Lokální ceny obilovin jsou kolísavé hlavně v důsledku nepředvídatelnosti nabídky. Většina spotřebitelů

Graf č. 7: Trend volatility cen základních potravin v Keni, leden 2009 – květen 2012

Zdroj: ReSAKSS, 2012

obilovin v zemi jsou chudí Keňané a ti bezprostředně pocítují i drobnou změnu v cenách především kukuřice, která patří mezi základní potraviny. Chudí obyvatelé nicméně tvoří většinu populace a jsou tak významnou politickou silou, kvůli které se v zemi ceny potravin stávají důležitým politickým tématem. Z toho důvodu se vláda vysokou měrou podílí na určování domácích cen obilovin, i když v tomto ohledu není příliš úspěšná vzhledem k tomu, že k liberalizaci tohoto dílčího odvětví došlo již v roce 1993, kdy byla zakázána cenová omezení.

Kukuřice patří mezi nejvíce obchodované obiloviny na domácím trhu a její cena reflektuje obchodní prostředí v oblasti celé potravinové produkce v Keni. Ve srovnání s dalšími třemi základními potravinami je nejvíce proměnlivá cena pšenice. V grafu č. 7 je zobrazen trend volatility pšenice s cenou na úrovni 2 905 KES za jeden pytel, která dosáhla svého dna na úrovni 2 600 KES v září 2009 a znovu dosáhla vrcholu na úrovni 4 716 KES v srpnu 2011. V Keni se produkuje pouze okolo 40 % pšenice, která se v zemi spotřebuje; zbývající podíl se pokrývá dovozy. Cena u importované pšenice je však také kolísavá.

Vláda, mlynáři a místní pěstitelé vždy lobovali za odlišnou legislativu, podle které by se řídily dovozy pšenice. Zatímco pěstitelé trvají na tom, aby dovozní clo zůstalo na vyšší úrovni, například v rozmezí 20 % až 35 %, která by dovozy nepodporovala, ale sloužila by spíše k podpoře místní produkce, mlynáři měli vždy zájem na tom, aby došlo k výraznému snížení nebo zrušení cla, tím ke zvýšení dovozů a snížení cen pšenice a produktů z pšenice v Keni. Tyto protikladné snahy měly vždy za následek sku-

tečnost, že vláda zůstala v této záležitosti v nevyhraněné pozici uprostřed a častěji proto dochází k revizi dovozního cla nebo k jeho zrušení a opětovnému zavedení, což významným způsobem přispívá k nestálosti ceny na domácím trhu.

Environmentální faktory, jako jsou zemětřesení, rozsáhlé požáry a sucha v zemích, které vyvážejí pšenici jako například USA a Rusko, vždy přinesly značnou volatilitu cen importovaných komodit na domácí trh. V takovém případě exportní země mohou zavádět ortodoxní obchodní režimy typu zákazu vývozu své produkce pšenice, a tím dochází k významným dodavatelským propadům, které mají za následek cenovou nestabilitu v zemi určení. Cenové nestabilitě podléhají i brambory a fazole, ale jejich fluktuace je z velké části způsobena vnitřními faktory, jako je lokální produkce a produktivita. Dalším významným faktorem, který ovlivňuje nestabilitu cen těchto základních potravin, jsou vysoké náklady na produkci a samozřejmě i výskyt srážek během produkčního cyklu.

Naopak to, co pomáhá producentům a obchodníkům, jsou technologie. Mechanismus určování cen je nejlepší nástroj pro snížení frekvence volatility ceny, zejména na místním trhu. Pěstitelé mají možnost získat informace o cenách komodit prostřednictvím mobilních telefonů – tím, že zavolají na Komoditní zemědělskou burzu v Keni, nebo prostřednictvím internetu a zjistit tak informace o cenách v různých částech země. Stejným způsobem se obchodníci dozvědí, ve kterých oblastech jsou přebytky, což jim umožní poskytovat své služby a dopravit a obchodovat komodity v regionech, ve kterých existuje přebytek.

2.2 IMPLIKACE VYSOKÝCH CEN POTRAVIN PRO POTRAVINOVOU BEZPEČNOST

Řada jednotlivců a institucí definuje potravinovou bezpečnost odlišným způsobem. Jednou z všeobecně uznávaných a používaných definic je ta, která byla uvedena na Světovém potravinovém summitu v roce 1996. Podle této definice potravinová bezpečnost zahrnuje fyzické, politické a socioekonomické činitele, jež pomáhají zabezpečit a konzumovat potraviny. Její znění je následující: „Potravinová bezpečnost je zaručena tehdy, pokud za všech okolností mají všichni lidé ekonomický, sociální a fyzický přístup k dostatečnému množství bezpečných a výživných potravin postačujících k pokrytí potřeb jejich výživy a stravovacích preferencí tak, aby mohli vést aktivní a zdravý život.“ Naopak, potravinová nestabilita je situace, kdy lidé nemají dostatečný fyzický, sociální, nebo ekonomický přístup k potravinám podle výše uvedené definice.¹⁷

Během let ceny potravin v Keni vykazovaly vzrůstající trend. V určitých časových obdobích je tento trend velmi strmý a zvyšuje inflaci na vysokou úroveň. Volatilita cen potravin je vyšší než cenová variabilita ostatního zboží – důvodem je relativně nepružná poptávka po potravinách, zatímco nabídka je více proměnlivá. Velká část producentů základních potravin však musí potraviny sama nakupovat, pouze přibližně 2 % pěstitelů jsou schopni se uživit a zároveň část produkce i prodat. Keňský trh se základními potravinami je dále charakterizován nefunkčností institucí. Když dojde ke vzrůstu cen základních potravin, producenti, obchodníci a vláda začnou jednat v panice a reagují agresivním vytvářením zásob, zaváděním kontrolních mechanismů a obchodních omezení. Taková reakce vytváří napětí a narušení trhu, které způsobuje zvýšenou volatilitu cen a potravinovou nestabilitu.

Obecně lze říci, že existují tři faktory, které ovlivňují proměnlivost cen v Keni:

1) Nestálost přírodních podmínek. Ceny potravin se v zemi liší v důsledku okolností, které ovlivňují produkci těchto potravin. Dopady období sucha a vysoké náklady na zemědělské vstupy, jako například hnojiva, vždy podporovaly vzrůstající trend cen základních potravin v Keni.

2) Různorodost dovozu. Ke vzniku tohoto faktoru dochází v důsledku obchodu a světových cen. Keňa a další země, které jsou závislé na dovozu potravin, přináší na svůj domácí trh cenovou variabilitu prostřednictvím dovozu základních potravin.

3) Domácí variabilita. Tento faktor vzniká v situaci, kdy kupující a prodávající předpokládají další pohyb ceny nahoru nebo dolů a chovají se takovým způsobem, který tlačí cenu nahoru nebo dolů. Toto spekulativní chování přináší zvýšenou volatilitu cen.

Vysoké ceny potravin mají negativní dopad na chudé rodiny ve městech a na venkově. Zatímco vysoké ceny potravin vytváří příležitost pro drobné farmáře, aby zvýšili produkci zejména tehdy, když je promítání cen účinné a transparentní, cenová volatilita poškozuje spotřebitele i producenty. Extrémní rozsah změny ceny – směrem nahoru – má negativní dopad na spotřebitele potravin. Nepředvídatelnost cen omezuje plánování, zvyšuje rizikovost investic a odrazuje farmáře od produkování většího množství potravin určených k prodeji na trhu. Tato situace je ztracenou příležitostí pro farmáře zvyšovat své příjmy a pro státy rozvíjet potenciální sektor drobného zemědělství, který by přispíval ke světové potravinové bezpečnosti. Dopady vysokých cen potravin na chudé domácnosti v Keni jsou následující:

1) Snížené dávky jídla

Pokud ceny potravin rostou, řada domácností spadne pod hranici chudoby. Chudí obyvatelé měst jsou na tom nejhůř, na druhém místě jsou nejvíce postiženi chudí obyvatelé na venkově. Rodiny, které spadají do této kategorie, snižují své dávky potravin. Ostatní obyvatelé snižují počet jídel za den na dva nebo jedno. Chudé rodiny také vydají na potraviny velkou část svých rozpočtů, a tak jsou logicky chudí obyvatelé mnohem více zasaženi cenovými šoky.

2) Vzdělání a nemoci

Poptávka po potravinách v Keni není flexibilní a chudí spotřebitelé jsou nuceni snižovat spotřebu při zvýšení cen. Tato situace vede ke krátkodobému omezení spotřeby a výskytu nemocí, které jsou spojené s podvýživou. K omezení investic do vzdělání ve střednědobém horizontu a v dlouhodobém horizontu ke strukturálním ztrátám lidského kapitálu a také omezení rozvoje. To zhoršuje úsilí vynaložené na zajištění dostupnosti a dosažitelnosti potravin pro všechny občany Keni.

3) Podvýroba

Volatilita cen vede ke zvýšené nejistotě mezi farmáři a motivuje je k diverzifikaci produkce na méně ziskové základní

¹⁷ Food and Agriculture Organization 2010. The State of Food Insecurity in the World. Addressing food insecurity in protracted crises. Rome, FAO.

potraviny, které jsou ovšem více spolehlivé; farmáři tak snižují své investice do vysoko-objemové rizikové produkce. Tato skutečnost vytváří větší nejistotu v oblasti potravinové bezpečnosti a další volatilitu cen.

4) Diverzifikace spotřeby

Pokud je volatilita cen vysoká a základní potraviny jsou ovlivněny vysokou inflací, tak většina chudých rodin zahrne do svého jídelníčku jiné potraviny, které nejsou v takové míře ovlivněny cenovými šoky. Spotřebitelé vyhledávají více okopaniny, jako například jam, maniok, sladké brambory a další obilniny, jako proso nebo čirok.

3.1 FAKTORY, KTERÉ OVLIVŇUJÍ NESTABILITU CEN POTRAVIN V KENI

Stabilita cen je situace, ve které se ceny v ekonomice příliš nemění; taková ekonomika neprodělává inflaci nebo deflaci. V ekonomice se cenová stabilita běžně nevyskytuje. Všechny ekonomiky, včetně keňské, čelí cenové nestabilitě ať už potravinářských výrobků nebo nepotravinářského zboží. Cenovou nestabilitu v zemi ovlivňuje řada faktorů, z obecného hlediska mohou být rozděleny na politické, sociálně ekonomické a environmentální.

3.1.1 Politické faktory

a) Náklady na produkci. Bez ohledu na vysoké ceny potravin a pokračující volatilitu jejich cen, je klíčové udržet náklady na produkci na co nejnižší úrovni. Většina klíčových rozhodnutí ohledně zemědělství v Keni jsou politická rozhodnutí. Deklarace Maputo, kterou podepsal keňský prezident, zdůrazňuje potřebu zvýšit rozpočtovou alokaci do zemědělství ze stávajících 6 % na 10 % národního rozpočtu. Politické elity nevěnují zemědělskému sektoru dostatečnou pozornost, což způsobuje, že ceny potravin jsou až na drobné výjimky, i nadále nestálé.

b) Správa a její dobré vládnutí je dalším výrazným činitelem přispívajícím k cenové nestabilitě v zemi. Neefektivně implementovaný program dotování vstupů, který vláda řídí prostřednictvím Ministerstva zemědělství a směřuje na Národní radu pro obiloviny a produkci (NCPB), je příčinou proměnlivosti cen. Zatímco někteří farmáři obdrží tyto subvencované vstupy včas, jiní je obdrží v době, kdy už je nemohou použít. Stává se tak, že někteří pěstitelé obdrží

hnojiva v době, kdy potřebují hnojiva s živinami k povrchovému hnojení a někteří farmáři je nedostanou vůbec. Tyto disproporce v nákladech na produkci nahrávají spekulaci s produkcí a následné cenové volatilitě.

c) Konflikty – Pokud není zachován mír a vnitřní a vnější spory naruší mírové soužití, ceny základních potravin prudce vzrostou a jsou kolísavé i dlouho po urovnání konfliktu. Zpochybnění voleb v letech 2007/2008 přineslo do země nebyvalý chaos a následně způsobilo významnou cenovou nestabilitu základních potravin. V té době například cena kukuřice vzrostla z původní ceny 1800 KES za pytel (90kg) až na 5 000 KES.¹⁸

3.1.2 Ekonomické faktory

a) Nekonzistentní politiky – Stát je jedním z předních činitelů udržující nízké náklady na produkci. Zajišťuje dovoz a distribuci dotovaných hnojiv pěstitelům. Provádí ji však bez přesného určení a s neúčinným řízením. Poté, co producenti vyprodukují komodity, vláda prostřednictvím NCPB, oznámí produkční ceny, které jsou obvykle vyšší než tržní ceny; více než 70 % producentů základních potravin v Keni jsou zároveň odběratelé. Vláda učiní toto oznámení obvykle před tím, než jsou pro NCPB uvolněny prostředky k nákupu obilovin od pěstitelů. Poté následují spekulace kvůli hromadění produkce ze strany producentů a obchodníků, což má za následek, kromě narušení trhu, omezení nabídky a následně zvýšenou volatilitu cen.

Nařízení vlády jsou dost často nekonzistentní s obchodními pravidly a společným tržním protokolem, které v současné době země východní Afriky dodržují. V Keni a Tanzanii místní vlády zákaz dovozů zrušily, a to u základních komodit, zejména kukuřice. Pokud dojde k této situaci, producentům je zamezen přístup na všechny lepší trhy a ti pak často hromadí zásoby těchto základních potravin. Producenti nakonec tyto potraviny prodají na místním trhu za vyšší cenu nebo je provedou za hranice, což má za následek zvýšené tranzitní poplatky, protože tyto vývozní přechody jsou ilegální. Celým tímto procesem se tedy výrazně posiluje cenová nestabilita.

b) Selhání institucí – Instituce, které mají zajistit produkci, marketing a spotřebu základních potravin nejsou schopny plnit své závazky a povinnosti způsobem, který vede ke snížení volatility cen. NCPB, která má mandát ke stabilizaci cen, je finančně příliš slabá, aby ušetřila nadbytek obilovin v době bohatých sklizní. Tato Rada také selhává při efektivním

¹⁸ Booker Owuor 2009. The Maize Subsector in Kenya: Mending the Granary.

uvolňování komodit na trh v období nedostatku, a to prostřednictvím svých strategických rezerv obilovin nebo prostřednictvím importů, aby došlo ke stabilizaci tržních cen. I vláda však postupuje pomalu, zejména pokud je potravinová krize předpovězena. Přestože soukromý sektor vyzýval ke zrušení dovozního cla u kukuřice, aby došlo k podpoře dovozů v situaci, kdy byla předpovězena potravinová krize, vláda byla obviněna z pomalé reakce, která měla za následek volatilitu cen potravin v celé zemi.

c) Korupce – Hospodářská kriminalita podkopává stabilizaci produkce a spotřeby základních potravin v Keni a přispívá ke značné fluktuaci cen potravin. „Standing still“, zpráva Světové banky, která vyšla v roce 2009, uvádí, že Keňa díky korupci přišla o 30 milionů dolarů v dotacích a na daních, jež souvisely s produkcí, marketingem a spotřebou základních potravin. Tyto ztráty znamenají, že daňoví poplatníci přišli o peníze, náklady na produkci jsou i nadále vysoké a tržní cena produkce je velmi proměnlivá. O ceně kukuřice v Keni je známo, že je nejvyšší v Africe. Korupce a špatná státní správa jsou faktory, které k tomu přispívají. Vysoká cena nepodporuje nabídku, protože ceny nejsou v dostatečné míře přeneseny na samotné pěstitele.

d) Infrastruktura a distribuce – K odchylkám v dodávkách základních potravin dochází, když obchodníci převáží potraviny z oblasti s nízkou poptávkou do oblastí s vysokou poptávkou, pouze ve svém vlastním zájmu generovat zisk. Tito dodavatelé slouží jako ochrana proti vlivu cen a nepřímě zajišťují, že ceny na domácím trhu zůstanou stabilní. V Keni také existuje překážka nerovnoměrného infrastrukturního rozvoje, a to v takovém rozsahu, že v regionech s nadbytkem potravin se potraviny kazí a v regionech s deficitem lidé hladoví nebo umírají, protože silnice jsou ve velmi špatném stavu nebo vůbec neexistují. Obchodníci si spočítali, že díky vysokým nákladům na dopravu do těchto regionů by museli základní potraviny prodávat za vyšší ceny, aby pokryli zvýšené náklady, ale takto vysoké ceny odlákají zákazníky a oni by zůstali ve ztrátě. Infrastrukturní nerovnoměrnost omezuje distribuci a přispívá k cenové volatilitě na trhu se základními potravinami v zemi.

e) Migrace

Skutečnost, že množství obyvatel migruje z venkovských oblastí do měst, má za následek dva důvody pro zvýšenou cenovou kolísavost:

1) V městských centrech je zvýšená poptávka po potravinách, a proto i drobné výkyvy v dodávce potravin přinášají významné kolísání cen.

2) Potraviny se produkují na venkově a lidský kapitál se stěhuje z oblasti produkce do regionů s absencí produkce. Tím dochází k omezení nabídky a kolísání na straně nabídky základních potravin, která způsobuje volatilitu cen.

3.1.3 Environmentální faktory

a) Klimatická změna

V Keni se vyskytují tak výrazné změny počasí, že jsou označovány jako změna klimatu. Frekvence výskytu sucha a záplav má za následek cenovou nestabilitu základních potravin. Období sucha se zpočátku vyskytovalo jednou za šest let, ale v současnosti se vyskytuje častěji a téměř by se dalo říct, že se střídá se záplavami. Výše zmíněné faktory se podílejí na řadě příčin umocňujících výskyt cenové nestability. K těmto důvodům patří:

1) Keňské zemědělství využívá k zavlažování vodu z deštových srážek. Při absenci dešťů dochází k významnému omezení produkce. Pokud je produkce omezena, dochází ke zvýšení cen a jejich nestabilitě. Poptávka se řeší dovozy, ale ty přenáší importovanou volatilitu cen na domácí trh.

2) Záplavy způsobují poškození a znehodnocení plodin na polích. Kromě toho mají ničivý vliv na fyzické infrastruktury: ničí silnice a způsobují přerušování přepravy do a z jednotlivých regionů. Distribuce potravin se tak stává více méně neproveditelnou. Tato situace má za následek vysokou volatilitu cen v takto zasažených regionech.

b) Škůdci a choroby

Posklizňové ztráty, ke kterým v Keni dochází, jsou nepřiměřeně vysoké. Podle informací dochází až k 30% ztrátám způsobeným chybným zacházením při posklizňových úpravách. S rozšířením škůdce *Prostephanus truncatus* a ohrožením skladovaných plodin aflatoxiny mohou ztráty dosahovat ještě vyšších hodnot¹⁹. Virová choroba kukuřice, která je také známá jako nekroza kukuřice v červenci 2012 zničila v některých níže položených částech oblasti Rift Valley produkci na ploše 64 115 hektarů. Takováto ztráta se samozřejmě neodrazí pouze na nedostatku této obiloviny v daném regionu, ale důsledky se promítnou v celé zemi formou vysoké cenové nestability.

19 Songa, W.; Irungu, J. 2010. Post Harvest Challenges to Food Security in Kenya.

c) Eroze, zemětřesení a sesuvy půdy

V důsledku eroze dochází k závažnému narušení a znehodnocení půdy na mnoha farmách v zemi. Důvodem narušení a znehodnocení půd je neslučitelný způsob chovu zvířat s rostlinnou produkcí. V Keni je běžné pást dobytek na zemědělské půdě. Vlivem působení zvířat na zemědělské půdě, dochází k uvolnění svrchní části půdy, která je během dešťů splavována do jezer a oceánu. Tento proces také vysvětluje zvýšený výskyt vodních hyacintů na pobřeží jezer, který je zapříčiněn naplavením půd do vodních útvarů, např. do Viktoriina jezera. S vyčerpanou půdou a s malým nebo žádným kapitálem možným investovat do výživných látek, hnojiv, není možné dosáhnout dostatečné produkce, což má za následek volatilitu cen. Další možnou příčinou mohou být zemětřesení a sesuvy půdy. Přestože se v Keni nevykytují příliš často, pokud k nim dojde, tak dojde k omezení produkce a distribuce potravin do a z postižených regionů, což se okamžitě promítne cenovou nestabilitu v příslušných oblastech.

4.1 EXTERNÍ FAKTORY VERSUS INTERNÍ FAKTORY

Národní, regionální a mezinárodní intervence řízení volatility trhu se základními potravinami narušují trhy a vedou k nesprávnému přidělování zdrojů, pokud se trh s potravinami nereguluje s rozmyslem. Státy se chovají panicky, když dojde ke zvýšení cen potravin a následným demonstracím a politickým nepokojům. Stát určí cenové limity, zavede zákaz dovozu a zvýší dotace, aniž by chápal dlouhodobé a krátkodobé vlivy těchto kroků. Vysoká proměnlivost cen potravin v minulosti měla za následek to, že země s deficitem potravin omezily dovoz a znovu investovaly do místní produkce. Pokud se v sousedních zemích, jako je Tanzanie a Keňa, projeví tendence zavedení zákazu exportu obilovin, jednotlivé země začnou pocítovat potřebu zvýšit místní produkci k uspokojení poptávky na domácím trhu a vytvořit příležitosti pro mezinárodní trhy.

Z pohledu faktorů má volatilita cen dva rozměry - vnější a vnitřní. Mezinárodní (vnější) faktory, na jejichž dopady má Keňa vliv, tvoří základ proměnlivosti cen na domácím trhu. Tyto faktory budou nadále existovat, pokud bude Keňa spoléhat na mezinárodní trhy z hlediska vývozu a dovozu potravin. Hnojiva, která jsou významným vstu-

pem pro produkci základních potravin v zemi, jsou závislá na mezinárodních vlivech a jejich dovoz vždy přinese související proměnlivost cen koncových produktů.

Dovozy obilovin jsou také závislé na tržních silách poptávky a nabídky v zemi původu a po dovozu těchto základních potravin do Keni se projeví cenová volatilita. Mezinárodní faktory, které způsobují proměnlivost cen, budou existovat i nadále. Vláda a soukromý sektor se mohou pouze pokusit snížit účinky a proměnlivost tohoto kolísání, ale nemohou je odstranit. Vliv vnitřních faktorů, například politických konfliktů a změn, sociálních nepokojů, klimatických změn způsobujících záplavy a sucha vedoucí k migraci nebo špatná infrastruktura a vzdělání, ale také špatné využívání půdy, se může zmírnit, ale k úplnému odstranění problémů dojít nemůže.

Také v keňském zemědělském sektoru existuje řada vnitřních a vnějších faktorů. Kromě států a pěstitelů jsou zde zpracovatelé, dopravci a obchodníci, kteří obchodují se základními potravinami na místních trzích a působí jako dovozci a distributoři těchto potravin. Je zde také řada nestátních organizací, které se podílejí na produkci, obchodu a spotřebě základních potravin. Existuje celá řada externích organizací a společností, některé z nich, jako Světová banka, Evropská unie, GIZ, COMESA, DFID, jsou zahraniční společnosti, které vyrábí a exportují zboží, které souvisí se zemědělstvím, jako například hnojiva, ropu, nebo zemědělskou techniku. Zahraniční obchodní politiky jsou tak dalšími významnými faktory, které ovlivňují a určují volatilitu cen v zemi.

Zatímco některé externí faktory, které podporují cenovou volatilitu, lze snadno redukovat nebo řídit, ostatní faktory jsou komplikovanější a vyžadují dlouhodobá řešení. K tomu je zapotřebí významných kapitálových investic a odborný management. Keňa je závislá na mezinárodních trzích při dovozu hnojiv. Zpracovatelské závody jsou v zahraničí a jsou regulovány obchodními politikami, které neberou v potaz převládající obchodní podmínky dovozních zemí jako je Keňa. Tyto organizace si budou vždy určovat své vlastní ceny a Keňa nebude mít na výběr a bude nucena realizovat dovozy za stanovené vysoké ceny, což je jedna z příčin způsobujících volatilitu cen potravin. Zatím není ekonomicky výhodné, aby se v Keni postavila továrna na výrobu hnojiv, protože taková investiční akce vyžaduje vysoké náklady na lidské zdroje a kapitál. Ale při zvýšení efektivity a realizaci v rámci oblasti Východoafrického společného trhu je taková iniciativa smysluplná a může zabránit přenosu importované volatility dovozem zemědělských vstupů, jako jsou hnojiva.

Komplexní zavlažovací infrastruktura, která by zajistila celoroční produkci hlavních základních potravin, by byla dalším vhodným řešením, které by pomohlo omezit kolísání cen. Je však nutné, aby domácí i mezinárodní aktéři spolu vzájemně spolupracovali, a zajistili zavedení zavlažovacích systémů v celé zemi pro dosažení udržitelné produkce základních potravin. V Keni je hodně řek, jezer i oceán, všechny tyto vodní zdroje mají významný zavodňovací potenciál – navíc lze využívat vrtné studny a přehradu.

Benzín je hlavním nákladovým faktorem v oblasti produkce a zpracování základních potravin v Keni. Ceny pohonných hmot jsou stanoveny v zemi původu a Keňa v tomto případě nemůže takové ceny odmítnout. Společnosti, které zpracovávají ropu, mají své vlastní postupy pro určení cen, Keňa se na tomto procesu nepodílí. Každé zvýšení cen pohonných hmot zvyšuje náklady na produkci a přináší cenovou nestabilitu do oblasti zpracovaných a nezpracovaných základních potravin. Keňa bude brzy schopna odpoutat se od vlivu států, které produkují ropu, protože v oblastech na severu země došlo na počátku roku 2012 k objevu rozsáhlého naleziště ropy. Stále ještě probíhá průzkum tohoto naleziště; byla objevena i další naleziště. Po dokončení průzkumu a zahájení produkce ropných produktů se Keňa stane nezávislou na státech, které produkují ropu a na jejich přemrštěných cenách. Místo toho zahájí vlastní produkci pro místní spotřebu. Toto bude mít obrovský efekt na snižování nákladů na produkci, zpracování a distribuci potravin. Nakonec bude v Keni dostatek potravin, nízké produkční náklady a méně volatility cen základních potravin.

5.1 ZÁVĚR

Volatilita cen je obecným fenoménem na trhu se základními potravinami v Keni. Ovšem proměnlivost cen, která vzniká v důsledku střídání období nadbytku a nedostatku základních potravin v různých obdobích roku (po sklizni a před sklizní), zhoršují vnitřní faktory, jako například nedostatek odpovídajících skladových prostor, nízká úroveň zásob, neočekávané změny cen vstupů, nerozvinutá tržní infrastruktura, slabé postavení institucí a omezené možnosti dovozu. Pokud jsou zásoby na nízké úrovni, i drobný šok může aktivovat významné zvýšení cen.

Politické záležitosti mají také vliv na omezení dopadů a frekvenci cenové nestability. Politická debata se vždy zaměřovala na regulaci trhů se základními potravinami a jejich obchod. Většina ekonomů věří, že volatilita cen základních potravin reflektuje cyklus krátkodobého růstu a následného poklesu, který musí korigovat jenom tržní síly a to podle přesvědčení, že regulační intervence narušuje dlouhodobou schopnost trhu reagovat na otřesy. Podle tohoto argumentu zvýšení cen potravin láká investice do zemědělství, které přispějí ke zvýšení nabídky a snížení ceny.

Na trhu se základními potravinami v Keni se hojně vyskytuje spekulativní jednání. Pěstitelé a obchodníci pravidelně hromadí základní potraviny ve svých skladech, aby získali lepší ceny, tím však dochází k omezení nabídky a následnému vzniku nestálosti cen na domácím trhu. Regulace nepřiměřené spekulace na trhu s komoditními deriváty by byla přiměřeným krokem pro omezení otřesů na straně nabídky, které způsobují volatilitu cen.

Volatilita cen na trhu v Keni vzniká také v důsledku nerovnováhy objemu nabídky a poptávky. Trhy na tyto otřesy reagují, pokud dojde ke snížení nabídky a vzniku nákupní paniky. Pokud se podaří projektovat tyto objemy s dostatečným předstihem a nabídka bude v rovnováze s poptávkou na trhu v průběhu jednoho časového období, tak dojde k výraznému omezení volatilitu.

Zvyšující se a přetrvávající využívání mobilních telefonů výrazně zlepšuje komunikaci a přináší zvýšenou transparentnost domácího trhu, protože farmáři z venkovských oblastí mají stejné informace jako spotřebitelé a obchodníci z městských aglomerací o převažujících úrovních nabídky a poptávky a také tržních cenách a trendech.

5.2 DOPORUČENÍ

Zemědělství, které je založeno pouze na zavlažování deštěm, je v době klimatických změn nedostatečné, pokud má být v zemi zajištěna potravinová bezpečnost a dopady volatilitu cen zmírněny. Vybudování zavlažovací infrastruktury je prioritní k zajištění celoroční produkce základních potravin v Keni k uspokojení poptávky na domácím trhu a částečně na trhu v sousedních zemích. Bez ohledu na to, zda se v zemi existuje nadbytek nebo nedostatek potravin, stále probíhá neformální přeshraniční obchod, zejména v rámci komunit v okolí hranic.

Infrastruktura na venkově a v celé zemi je stejně důležitá jako zvýšení produktivity základních potravin. Přeprava je významným faktorem, který ovlivňuje ceny a přispívá k volatilitě cen v Keni. Silnice jsou ve velmi zanedbaném stavu, který se ještě zhoršuje během období dešťů, jež se překrývá s obdobím zvýšené zemědělské činnosti. Přepřavci si za své služby z tohoto důvodu účtují větší poplatky. Je zapotřebí opravit i dálnice, aby došlo ke zlepšení obchodu mezi regiony, které zaznamenávají přebytky, a regiony, kde je ve stejnou chvíli potravin nedostatek.

Zemědělské vstupy mají také vliv na nestabilitu cen v zemi. Kdykoliv dojde ke zvýšení cen vstupů, jako jsou hnojiva nebo

pohonné hmoty, tak dojde k nepřiměřenému nárůstu cen zemědělských produktů. Vláda musí zajistit, aby program na dotování vstupů, který je v současné době implementován, přispěl k efektivitě těchto činností. V současnosti nejsou dotace přesně zaměřeny a osoby, které s nimi nakládají, je také zneužívají. Alternativou je spojit úsilí státu a soukromého sektoru a vybudovat podnik na výrobu hnojiv v Keni, který by svojí produkcí pokryl poptávku po hnojivech v zemi a exportoval přebytky do dalších východoafrických zemí. Poté, co byla objevena naleziště ropy v severní Keni, je zapotřebí, aby vláda zajistila řádnou správu těchto nalezišť, ale také užitek pro místní hospodářství. Pokud budou naleziště ropy řádně řízena, může Keňa drasticky snížit nebo úplně zastavit dovoz této suroviny, která způsobuje častou volatilitu a zvyšování cen potravin v Keni.

Politická stabilita je nejdůležitějším faktorem pro dostatek potravin a sníženou volatilitu cen na trhu se základními potravinami. Všechny sektory v zemi musí společně pracovat na zajištění politického míru a soudržnosti, aby došlo ke zlepšení udržitelné produkce a distribuce potravin a aby se již nikdy neopakoval chaos, který vznikl při zpochybnění prezidentských voleb v letech 2007/2008.

BIBLIOGRAFIE

- Abbott, P.; Hurt, C. ; Tyner, E. 2011. What's driving food prices in 2011? Oak Brook, IL, USA: Farm Foundation, NFP.
- Annon 1997. Republic of Kenya development plan; National Transformation for the Year 2020 Government Printers Nairobi Sessional Paper No. 2
- Central Planning and Project Monitoring Unit Ministry of Agriculture 2010. Economic Review of Agriculture, Republic of Kenya
- Central Planning and Project Monitoring Unit Ministry of Agriculture 2011. Economic Review of Agriculture, Republic of Kenya
- Díaz-Bonilla, E., and Ron, J.F. 2010. Food Security, Price Volatility, and Trade: Some Reflections for Developing Countries. Issue Paper 8. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD).
- Emongór R.A.; Mureithi, F.M; Ndirangu, S.N.; Kitaka D.M.; Walela, B.M. 2009. The Rice Value Chain in Kenya With Reference to Rice Producers, KARI.
- Gilbert C.L. and Morgan C.W. 2010. Has food price volatility risen? revised version 8 April 2010. Workshop on Methods to Analyse Price Volatility. Seville. Spain. January 2010.
- Food and Agriculture Organization 2008. World Review of Fisheries and Aquaculture. Rome.
- Food and Agriculture Organization 2010. The State of Food Insecurity in the World. Addressing food insecurity in protracted crises. Rome, FAO.
- Gitau, R.; Mburu, S.; Mathenge, S.K.; Smale, M. 2011. Trade and Agricultural Competitiveness for Growth, Food Security and Poverty Reduction: a Case of Wheat and Rice Production in Kenya
- Government of Kenya 2009. National rice development strategic plan (2008-2018). Ministry of Agriculture.
- Hoffler, H. and Owuor, B. 2008. High Food and Commodity Prices – Who Gets the Money. A Case Study on the Impact of High Food and Factor Prices on Kenyan Farmers.
- Von Braun, J. and Tadesse, G. 2012. Global Food Price Volatility and Spikes: An Overview of Costs, Causes, and Solutions.
- Karanja, D.R.; Kavoi, J.; Sperling, L.; Rubyigo, J.C.; Ogecha, J. 2009. Promotion of Improved Bean Varieties in Nyanza, Western and Central Rift Valley Provinces of Kenya. Kenya Agricultural Research Institute.
- Kenya National Bureau of Statistics 2012. Economic Survey 2012
- Mahagayu M.C.; Ndiema, A.C.; Njeru, C.M.; Macharia, N.; Rengine, P. 2010. Smallholder Wheat Production and Marketing in Timau Division, Meru County
- Obare, G.A., Nyagaka, D.O., Nguyo, W. and Mwakubo, S.M. (2010). Are Kenyan Smallholders Allocatively Efficient? Evidence from Irish Potato Producers in Nyandarua North District. *Journal of Development and Agricultural Economics* 2(3): 79 – 79.
- Owuor, B. 2009. The Maize Subsector in Kenya: Mending the Granary.
- Songa, W.; Irungu, J. 2010. Post Harvest Challenges to Food Security in Kenya
- Tegemeo 2009. Cost of Maize and Wheat Production for 2008 Cropping Season. Egerton University, Tegemeo Institute of Agricultural Policy and Development. January 2009, Egerton.
- United Nations Development Programme 2002. Kenya Human Development Report, UNDP, Nairobi.
- World Bank 2008: Kenya Agricultural Policy Review. Current Trends and Future Options for Agricultural Pro-Poor Growth. Agriculture and Rural Development Unit, Sustainable Development Department, Africa Region. Nairobi and Washington D.C.

